

Zbigniew Anculewicz

"Пемр Аркабьевич Смольшин :
Жизнь за омечесмво", Г. П.
Сидоровнин, Moskwa 2007 :
[recenzja]

Przegląd Wschodnioeuropejski 1, 513-517

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ZBIGNIEW ANCULEWICZ

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Г.П. Сидоровнин, *Петр Аркадьевич Столыпин. Жизнь за отечество, Москва: Поколение, 2007, 714 сс.*

W 2007 r. na rosyjskim rynku wydawniczym ukazała się najnowsza biografia Piotra Arkadiewicza Stołypina, jednego z najwybitniejszych polityków rosyjskich przełomu XIX i XX w., pióra Giennadija Sidorownina. Biografii tej nie przetłumaczono dotąd na język polski.

Postać Piotra Stołypina stawała się także przedmiotem obserwacji naukowej polskich historyków. Do najwybitniejszych osiągnięć polskiej historiografii na tym polu należy zaliczyć klasyczną już dziś monografię pióra Ludwika Bazyłowa poświęconą rządom Stołypina w okresie gorączki rewolucyjnej lat 1905–1907 i nastrojów okresie postrewolucyjnym (1908–1911) z 1972 r.¹ W 2007 r. ukazała się drukiem biografia polityczna Piotra Stołypina autorstwa Jarosława Nieścioruka, będąca pokłosiem jego rozprawy doktorskiej².

Piotr Stołypin nie jest w historiografii rosyjskiej i światowej postacią jednoznaczną. Owiany czarną legendą przez różnorodne środowiska związane z europejską i światową lewicą, przedstawiany jest jako człowiek i polityk bezwzględny, zapatrzony w potęgę państwa, a nie w prawa jednostki, który za pomocą terroru zdławił ruch rewolucyjny w Rosji w latach 1905–1907. Przyczynił się znacznie do zahamowania reform i pokojowej transformacji Rosji z państwa *samodierżawia* w kraj demokracji parlamentarnej i rodzącego się społeczeństwa kapitalistycznego, z jasno określonymi konstytucyjnymi uprawnieniami dla cara jako głowy państwa. W legendzie białej, rodzącej się w środowiskach wielu pokoleń konserwatystów i monarchistów rosyjskich, również tych na emigracji po 1918 r., Stołypin to jeden z najważniejszych i najwybitniejszych rosyjskich polityków, który rozumiejąc wyzwania czasu, nakreślił program reform zamierzających uczynić z Rosji początku XX w. w ciągu jednego pokolenia jedną z największych potęg gospodarczych ówczesnego świata. Sidorownin

¹ Zob. L. Bazyłow, *Ostatnie lata Rosji Carskiej. Rządy Stołypina*, PWN, Warszawa 1972. Wznowiona w cyklu „Klasyka polskiej historiografii” w 2008 r. z przedmową prof. Piotra Wiczorkiewicza – por. L. Bazyłow, *Ostatnie lata Rosji Carskiej. Rządy Stołypina*, PWN, Warszawa 2008, ss. 506.

² Zob. J. Nieścioruk, *Piotr Stołypin. Życie i działalność polityczna*, Wyd. UMCS, Lublin 2007, ss. 131.

stanął więc przed arcytrudnym zadaniem. Musiał nie tylko odrzucić kanon historiografii radzieckiej – Stołypina – człowieka topiącego ruch rewolucyjny we krwi, ale także krytycznie ustosunkować się do innego kanonu historiografii rosyjskiej po 1991 r. – polityka – wielkiego wizjonera reform czyniącego Rosję nowoczesnym, uprzemysłowionym krajem dorównującym znaczeniem ówczesnym światowym mocarstwom.

Stąd Sidorowin w swojej obszernej monografii liczącej 714 stron skupił się przede wszystkim na jego działalności publicznej. Podzielona na 14 rozdziałów w klasycznym układzie czasu linearnego, jest opowieścią o jego wizji Rosji jako państwa silnego, liczącego się w światowej polityce, z silną władzą wykonawczą, a także krajem dostatnym, przeobrażającym się z państwa rolniczego w przemysłowo-rolniczy, a przy tym z poczuciem wspólnoty i więzi obywatelskiej i wiernie stojącym przy ołtarzu Kościoła prawosławnego.

Monografia oparta jest na wydawnictwach źródłowych i materiałach archiwalnych przechowywanych nie tylko w rosyjskich archiwach państwowych, przede wszystkim jednak na materiałach ze spuścizny rodziny Stołypinów, gromadzonych i opracowywanych przez Saratowskie Centrum Kulturalne im. Piotra Aleksandrowicza Stołypina. Celem Centrum jest gromadzenie, opracowywanie, udostępnianie oraz rozpowszechnianie poprzez publikacje źródłowe, analityczne wszelkiego typu dokumentów obrazujących różnorodną działalność publiczną jednego z największych wizjonerów polityki rosyjskiej przełomu pierwszej i drugiej dekady XX w. Najważniejszymi materiałami, które Sidorowin wykorzystał i poddał gruntownej analizie historycznej, były mowy, przemówienia oraz polemiki w Dumie Państwowej z lat 1906–1911, a także niedoceniana publicystyka prasowa Stołypina, w której kreślił wizję nowoczesnej, zamożnej i sprawiedliwej Rosji z powodzeniem konkurującej ze światowymi mocarstwami ówczesnego świata (USA, Rzeszą Niemiecką i Wielką Brytanią). Literatura przedmiotu opublikowana po 1991 r. stanowiła dla autor biografii Stołypina li tylko punkt odniesienia do weryfikacji podstawowych faktów z dziejów Rosji bądź podstawę do polemiki z przedstawionym tam punktem widzenia na politykę Stołypina.

Rozdział I poświęcony jest czasom dzieciństwa, młodości oraz okresowi nauki w szkole i na Uniwersytecie w Petersburgu, obejmuje lata 1861–1885. Najciekawszymi fragmentami tego rozdziału są partie dotyczące przedstawicieli rodu Stołypinów, którzy w przeszłości zajmowali najważniejsze urzędy w hierarchii urzędniczej Rosji carskiej i nominowani byli na wysokie stanowiska w armii rosyjskiej. Autor podkreśla, że ród Stołypinów należał do jednych z najważniejszych i najbardziej zasłużonych dla Imperium Romanowów. Sidorowin zwraca uwagę na gruntowne wykształcenie przyszłego prezesa Rady Ministrów, znajomość języków obcych, jego systematyczne samokształcenie poprzez lekturę najważniejszych pozycji z zakresu polityki, gospodarki, w tym znaczenia

rolnictwa w świecie rodzącej się gospodarki wolnorynkowej. Podkreślił także jego znajomość zachodniej Europy.

Kolejne rozdziały (II–XII) poświęcone są jego służbie publicznej z podkreśleniem błyskotliwej karierze i szybkiego pięcia się w hierarchii urzędniczej i politycznej Rosji przełomu XIX i XX w. Od przyjęcia nominacji na stanowisko marszałka ziemiaństwa guberni kowieńskiej, poprzez gubernatorstwo grodzieńskie i saratowskie, aż po nominację na ministra spraw wewnętrznych i prezesa Rady Ministrów. Omówienie sprawowania przez Piotra Aleksandrowicza Stołypina najpierw stanowiska ministra spraw wewnętrznych, a następnie prezesa Rady Ministrów obejmuje dwie trzecie objętości monografii. Sidorownin z dokładnością niemal zegarmistrzowską przedstawia dzień po dniu posunięcia ministra i premiera. Przytaczając opinie bliskich, ukazuje go jako człowieka, który stojąc przed wielką odpowiedzialnością uchronienia swojej ojczyzny przed katastrofą anarchii rewolucyjnej i bratobójczych walk, za wszelką cenę, także za cenę wprowadzenia nadzwyczajnych rozstrzygnięć, w tym sądów polowych wydających wyroki śmierci w celu opanowania rewolty rewolucyjnej, ma świadomość tragiczności sytuacji i bolejącego nad rozlewem krwi.

Samo zdławienie ruchu rewolucyjnego, jak pisze Sidorownin, nie było dla Stołypina celem, ale środkiem do wprowadzenia w Rosji gruntownych reform społecznych i gospodarczych z uwagi na wyzwania czasów, w których przyszło mu żyć i pracować dla dobra publicznego. Sidorownin ukazuje Stołypina również jako człowieka osamotnionego, z poczuciem, że jego współcześni, w tym kręgi polityczne i gospodarcze, nie rozumieją wyzwań czasu, przed którym stała Rosja Mikołaja II. Najważniejszym celem było dokończenie reform gospodarczych, w tym najważniejszej z nich – ustawowe zapewnienie własności ziemi chłopom. Stołypin uważał, i słusznie, że gwarancja własności chłopskiej ziemi wpłynie na ustabilizowanie sytuacji politycznej. Własność chłopska ziemi przyczyni się do urynkowania rolnictwa, a także do rozwoju przemysłu i szeroko pojętego sektora usług pracującego na rzecz rolnictwa. To one miały wchłonąć nadwyżki siły roboczej na wsi. Rozwój przemysłu rolnego i usług na rzecz rolnictwa miał się przyczyni do rozwoju miast i miasteczek rosyjskich, które stanowiły naturalne zaplecze rosyjskiej wsi. Sidorownin, pisząc o determinacji we wprowadzaniu reform rolnych przez Stołypina, ukazuje to na tle jego własnych doświadczeń jako właściciela majątku, zwiedzaniu wielkich gospodarstw junkierskich w Prusach Wschodnich, czy też wizytach w majątkach polskich ziemian w guberni kowieńskiej. Wiedział także, że bez niezbędnych reform społecznych, w tym wprowadzenia ziemstw w guberniach zachodnich: kowieńskiej, grodzieńskiej, wołyńskiej i podolskiej, a także ustawy o zniesieniu dyskryminacji ludności narodowości żydowskiej, nie można mówić o stabilizacji społeczno-politycznej Rosji. Był zdecydowanym przeciwnikiem rewolucji. Uważał, że reformy trzeba wprowadzać z polityczną rozwagą, konsekwentnie i szybko.

Był zwolennikiem ewolucyjnych zmian i przeobrażeń systemowych. Witając z zadowoleniem ukaz carski z 30 października 1905 r. z zapowiedzią ustanowienia Dumy Państwowej oraz wyborów do niej, był zarazem zwolennikiem silnej władzy wykonawczej – z cesarzem jako głową państwa oraz dziedzicznością tronu. Widział niebezpieczeństwo w upartyjnieniu państwa, przeobrażeniu Dumy Państwowej z forum, gdzie podejmowano by najważniejsze decyzje co do niezbędnych, fundamentalnych reform, w platformę nieustannej walki partyjnej, utarczek, polemik dla samych polemik czy gier partyjnych. Przytaczając obszernie fragmenty wystąpień, oświadczeń, mów programowych, uzasadnień co do konieczności wprowadzenia kolejnych ustaw, Sidorownin ukazuje Stołypina jako polityka z krwi i kości. Tego, który nie tylko jest przekonany do swojej wizji polityki tłumienia ruchu rewolucyjnego, wizji nowoczesnej Rosji na miarę XX w., ale też tego, który umie prowadzić walkę polityczną, umie prowadzić gry polityczne w Dumie Państwowej. Ukazuje człowieka, który w obliczu zamachu na życie jego i jego rodziny, stałego zagrożenia utraty życia, nie ustępuje z raz obranej drogi. Widzimy go, czytając kolejne stronicie książki, jako człowieka ogarniętego wizją nowoczesnego państwa, nie liczącego się z własnym życiem, przedkładającego sprawy publiczne nad własne szczęście osobiste, ale też człowieka osamotnionego, mającego świadomość utraty oparcia w Mikołaju II. Stołypin był też politykiem, który zdawał sobie sprawę, że w momencie, kiedy Rosja zejdzie z drogi trudnych reform, może spaść w otchłań pożogi rewolucyjnej i ruchów anarchistycznych prowadzących do rozpadu państwa. Miał też świadomość, że jest nierozumiany przez kręgi dworskie, w tym samego cesarza, zniechęcony przez ugrupowania polityczne w Dumie, ale również i większą część społeczeństwa. Jedyne oparcie miał w rodzinie, a w szczególności w żonie. To właśnie rodzina dawał mu siły do dalszej pracy na niwie państwowej.

Sidorownin w swojej biografii Stołypina skupił się na jego zaangażowaniu w sprawy krajowe. Problematykę międzynarodową potraktował marginalnie. Nieco szerzej omówił tylko jego wizję roli Rosji w polityce bałkańskiej (zob. rozdział IX).

Autor monografii na podstawie dostępnych źródeł i dotychczasowej literatury przedmiotu kreśli też własne przemyślenia na temat, jakie to siły mogły stanąć za udanym zamachem na życie Stołypina 1 września 1911 r. w Teatrze Miejskim w Kijowie (zob. rozdział XIV).

W zakończeniu czytamy o wstrząsie, jakie przeżyło społeczeństwo rosyjskie na wieść o śmierci Stołypina. Ale najciekawsze są te fragmenty, które mówią o wyrwie, jaka powstała po zniknięciu ze sceny politycznej Piotra Aleksandrowicza Stołypina. Jego następcy nie dorównywali mu ani jako wizjonerzy nowoczesnej Rosji, ani ludzie mający zdolności zmaterializowania ich w praktyce dnia codziennego, ani jako wspaniali oratorzy prowadzący udane polemiki i wygłaszający mowy poruszające deputowanych do Dumy Państwowej.

Z kart opracowania Sidorownina wyłania się Stołypin jako człowiek i polityk z krwi i kości, mający jasno nakreślony program reform, ale też determinację wprowadzenia ich w życie. Stołypin miał poczucie misji – uczynienia z Rosji nowoczesnego, bogatym i jednego z najważniejszych mocarstw świata pierwszych dekad XX w.

Biografia Sidorownina wpisuje się znakomicie nurt europejskiej nowoczesnej historiografii, zwanej polityką historyczną. Przedstawia wydarzenia z punktu widzenia interesu państwa i kształtowania świadomości historycznej zgodnie z interesami narodu i państwa. W ujęciu Sidorownina Stołyпина to nieskazitelny rosyjski patriota, państwowiec, a także zwolennik europeizacji Rosji przy uwzględnieniu jej odmienności historycznej i religijnej.

Recenzowana praca jest jednym z najważniejszych dokonań rosyjskiej biografistyki ostatnich lat. Stołypin nie tylko był jednym z najważniejszych i najwybitniejszych polityków rosyjskich początku XX w., ale też obok Klemensa Metternicha, Otto von Bismarcka należał do czołówki europejskich polityków, którzy odcisnęli piętno na historii *modern of Europe*.

Należy mieć nadzieję, że biografia szybko zostanie przetłumaczona na język polski i wydana w serii „Biografie słynnych ludzi”. Niewątpliwie poznawanie przez polskich czytelników dzieł o najwybitniejszych ludziach, w tym Rosjanach, autorstwa zagranicznych historyków i pisarzy jest nakazem polskiej racji stanu.